

MAGYAR RÉGÉSZET AZ EZREDFORDULÓN

MAGYAR RÉGÉSZET AZ EZREDFORDULÓN

**Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Teleki László Alapítvány
Budapest, 2003**

Hivatkozási forma: MRE

Főszerkesztő: VISY ZSOLT

Felelős szerkesztő: NAGY MIHÁLY

Technikai szerkesztő: B. KISS ZSUZSA

Fejezetszerkesztők:

BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ, T. BIRÓ KATALIN, JEREM ERZSÉBET, LASZLOVSZKY JÓZSEF, NAGY MIHÁLY,
RÉVÉSZ LÁSZLÓ, VADAY ANDREA, VIDA TIVADAR, M. VIRÁG ZSUZSANNA, VISY ZSOLT, WOLLÁK KATALIN

Képszerkesztő: VADAY ANDREA

A bibliográfiát szerkesztette: SOLTI JUDIT

A térképeket kivitelezte: SEBŐK LÁSZLÓ

Olvasószerkesztő: CSÁSZTVAY TÜNDE

Könyvtervező: KOVÁTS IMRE

A kötet szerzői:

BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ, BÁCSKAY ERZSÉBET, BÁLINT CSANÁD, BÁLINT MARIANN,
BÁNFFY ESZTER, T. BIRÓ KATALIN, BONDÁR MÁRIA, BORHY LÁSZLÓ, BUZÁS GERGELY,
CSÁNYI MARIETTA, T. DOBOSI VIOLA, DOMBORÓCZKY LÁSZLÓ, EGRY ILDIKÓ, ERNYEY KATALIN,
FEJÉRDY TAMÁS, P. FISCHL KLÁRA, FITZ JENŐ, FODOR ISTVÁN, GAÁL ATTILA, GABLER DÉNES,
GOLDMAN GYÖRGY, GÖMÖRI JÁNOS, GRYNÆUS ANDRÁS, GYULAI FERENC, HATHÁZI GÁBOR,
HORVÁTH FERENC, HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS, ISTVÁNOVITS ESZTER, JELEN JÁNOS, JEREM ERZSÉBET,
KALLA GÁBOR, KEMENCZEI TIBOR, KERTÉSZ RÓBERT, KISS VIKTÓRIA, KOCSIS EDIT, KOVÁCS GYÖNGYI,
KULCSÁR GABRIELLA, KULCSÁR VALÉRIA, LASZLOVSZKY JÓZSEF, MAGYAR KÁROLY, MÁRKUS GÁBOR,
MESTERHÁZY KÁROLY, MIKLÓS ZSUZSA, MÜLLER RÓBERT, NAGY MIHÁLY, ORAVECZ HARGITA, PALÁGYI
SYLVIA, PAP ILDIKÓ, POROSZLAI ILDIKÓ, PÓCZY KLÁRA, REZI KATÓ GÁBOR, RÉVÉSZ LÁSZLÓ, ROMHÁNYI BEAT-
RIX, RUDNER EDINA, SABJÁN TIBOR, SIMÁN KATALIN, H. SIMON KATALIN, SÜMEGI PÁL, V. SZABÓ GÁBOR,
SZATHMÁRY ILDIKÓ, SZENDE KATALIN, SZŐKE BÉLA MIKLÓS, TAKÁCS MIKLÓS, TÁRNOKI JUDIT,
TOMKA GÁBOR, B. TÓTH ÁGNES, TÓTH ENDRE, TÓTH ISTVÁN, VADAY ANDREA, VÉKONY GÁBOR,
VICZE MAGDOLNA, VIDA TIVADAR, M. VIRÁG ZSUZSANNA, VISY ZSOLT, VÖRÖS ISTVÁN, WOLF MÁRIA,
WOLLÁK KATALIN, ZALAI-GAÁL ISTVÁN, ZSIDI PAULA

A fényképek és rajzok forrásait lásd a kötet képjegyzékében

A kötet illusztrációs anyagának nyomdai előkészítését a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

(c) Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Műemléki Főosztálya, 2003.

ISBN 963 86291 07 7

AJÁNLÁS

Régészet... A kimondott szó rezgésétől gyorsabban kezd verni a szív. Ezt hallva sokan mondják: valamikor én is régész szerettem volna lenni. Mondják, hiszen minden emberben ott lobog – különböző hőfokon – a megismerés vágya, amely mögött az örök emberi kérdés rejtőzik: kik vagyunk, és mi végre vagyunk a világon, hová tartunk, van-e egyáltalán cél amit el kell érünk? Magától adódik a másik alapvető kérdés is: honnan indultunk? Így érthető, hogy kérdéseinkre a választ a múltban, a kezdeteknél keressük. Mindannyian tanultunk az iskolában történelmet, ünnepeinken átéljük a nemzeti múlt nagyszerűségét, megjegyeztük a nagy emberek nevét, kiemelkedő tetteit, de valami személyesebbre, kézzel foghatóbbra is vágyunk.

Vasárnap délutáni beszélgetéseken megkérjük nagyszüleinket, hogy meséljenek az ő nagyszüleikről – így néhány percre akár százötven évre is visszaugorhatunk az időben. Megsárgult fényképeket nézegetve – olykor mintha saját vonásainkat is felfedeznénk egy-egy portrén – közösen próbáljuk megállapítani a rokonok és azok barátainak nevét, felidézve róluk egy-egy jellemző epizódot, de a csalóka emlékezet gyakran cserben hagy bennünket, egyre több a bizonytalanság. A képek lassan névtelenné válnak, és bár nekünk még fontos családi ereklyék, ki tudja: gyermekeink meg fogják-e őrizni azokat a dédapa kedvenc karosszékével, a nagymama kizitúkrével és a többi, korszerűtlen, hasznavehetetlenné vált tárggyal? Ha elég körültekintőek, nem vetik szemétre, és ha gyűjteményi szempontból elég érdekesek, valamelyik múzeum adhat nekik végső nyughelyet. Ott, miután leltári számot kaptak, bekerülnek egy nagy raktárba, és egyszer talán kiállításon is bemutatják majd őket.

A tárgy megmenekülhet, de hová lesz a hozzá tapadó e-mlék: a személyes történelem, a családi hagyomány meghittsége? Az bizony szertefoszlik, ha már nem érdekli az utódokat. Az elmúlt évszázad során – különféle társadalmi folyamatok által is serkentve – így vesztették el családok százazrei személyes történetüket, még mielőtt rádöbbenhetek volna a hagyomány fontosságára. A belénk kódolt megismerési vágyat azonban nem lehet elhallgattatni. Fel-feltör, annál erősebben, minél zavaróbb a hiány érzete. Arra csábít, hogy nézzük az ismeretterjesztő tévécsatornák műsorait, másokat arra ösztökél, hogy vidéki plébániák anyakönyveiben családfájukat kutassák, vagy elrejtett mesés kincsek, gazdag királysírok, távolba vezető elfeledett alagutak keresésére induljanak. Sokan ennél is többre vágnak és maguknak fabrikálnak színes történelmet, vagy vakon hisznek azoknak a tényeket szabadon variáló – vagy akár figyelmen kívül hagyó – elbeszéléseknek, amelyek szebbnek, idillikusabbnak, dicsőbbnek mutatják be a múltat, mint amilyen az valójában volt. Persze ezért a legkevésbé sem azokat kell hibáztatnunk, akik hisznek a mesékben. Emberi tulajdonság az is, hogy a jelen problémái elől menekülve, hajlamosak vagyunk hol a távoli jövőben, hol a távoli múlt soha sem létezett aranykorában vigaszt és visszaigazolást keresni ketyeinkre. Az aranykor mítosza sem új : a modern ember által régészeti módszerekkel kutatott római kor embere, Albius Tibullus már kétezer évvel ezelőtt is jobbnak látta a távoli múltat, mint saját korát:

„Minden bűn a kövér aranyé, hisz háboru sem volt,
míg a suta bikkfa-kupák álltak az asztalokon.
Sáncok s várfalak akkor még nem voltak – a tarka
nyáj közepette ledőlt s nyugton aludt a juhász.
Dús hadiszerszámot sose láttam volna, ha akkor
élek, a trombitászó nem riogatja szívem.”*

Az egyén sokféleképpen és szabadon értelmezheti a múlttal foglalkozó tudományok: a régészet, a történelem és segédtudományai, mint a címertan, a pecséttan, az éremtan, a felirattan és a többi eredményeit, társadalmi szinten viszont a tudományosság szabályainak megfelelően kell kezelni az adatokat. A régészettudomány legfontosabb jellemzője éppen az, hogy a természet- és társadalomtudományok több ágának módszerét alkalmazza. és következtetéseinek megfogalmazásakor szigorú tárgyilagosságra törekszik. Emiatt, és mivel holisztikus szemléletű, azaz minden érdekli, ami az ember bármely múltbeli tevékenységével kapcsolatos, kitűnően alkalmas arra, hogy a történeti adatokat régészeti módszerekkel egészítsük ki, vagy akár ellenőrizzük, pontosítsuk azokat. Közismert, hogy a történelemtudomány írott és írásos forrásokat elemez, de az olyan korszakok kutatásában, ahol hiányosak ezek a források, vagy egyáltalán nem is voltak, a tárgyi emlékananyagot kell – régészeti módszerekkel – megszólaltatni. Ezért mondhatjuk azt, hogy – noha múzeumainkban már millió-

* I. könyv 10. elégia, 7-12 sor. Kardos László fordítása.

számra őriznek régészeti leleteket – a kutatást mégis tovább kell folytatni, hiszen az emberiség történetének megismeréséhez egyre újabb adatokra van szükségünk, a technika fejlődésével pedig egyre pontosabb és minőségileg a korábbiaktól eltérő információkat tudunk gyűjteni.

A tudomány szak nagy utat tett meg a kezdeti kutatások óta, és bár a régi eredmények némelyike ma megállja a helyét, számos esetben árnyaltabbá vált a kép a Kárpát-medence régmúltjáról. A hajdani pogányvárakról és kunhalmokról kiderült, hogy különböző korszakokban, különböző céllal épültek, és ha nem is tudjuk mindig megnevezni azokat a népeket; amelyek emelték, a tudósok ma már el tudják különíteni egymástól az eraviszkuszok, a bójok, a szkíták, szarmaták, alánok, hunok, gótok, gepidák, avarok és a honfoglaló magyarok emlékeit, illetve a név szerint nem ismert kultúrák és csoportok, mint az „Alföldi vonaldíszes kerámia népe”, a „Vatyai kultúra”, vagy a „Szakálhádi csoport” emlékanyagát. Felmerülhet a kérdés, hogy mi köziünk van ezen ismert és ismeretlen népekhez, miért kell közpénzeket költeni arra, hogy összegyűjtsük emlékanyagukat. A választ a történelem megismerésének szükségszerűsége adja. Emellett nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a régi korok embere közelebb élt a természethez, meggondoltabban aknázták ki javait. Tevékenységének nyomát mindenütt őrzi az évezredek során mesterségesse vált európai táj. A közelmúlt természeti katasztrófái megmutatták: számunkra is fontos lehet megtudni, hogy a generációk százai által gyűjtött megfigyelések szerint hol érdemes gátak közé kényszeríteni egy folyamat, és a természet ciklusaihoz igazodva milyen gazdálkodásra érdemes berendezkedni, mely területek alkalmasak házépítésre és melyek nem. Évezredek emberi tapasztalata, munkájának eredménye mindenütt körbevesz bennünket akkor is, ha ezt tudatosan csak a szakemberek érzékelik. Amikor a Duna völgyében, vagy a Tatai-árok mentén utazunk, ki gondol arra, hogy ezeket az utakat legelőször valamelyik zsákmányát követő őskori vadászorda tapos-ta ki, és a római hadmérnökök is ezt a csapást tartották útépítésre legalkalmasabbnak.

Ez a könyv első ízben tekinti át a magyar föld múltja régészeti módszerekkel történő megismerésének történetét, azt a folyamatot, amely már ötszáz éve, Mátyás király uralkodása idején elkezdődött, de nagyobb méretekben csak a tizenkilencedik század közepén bontakozott ki. Bemutatja, hogy melyek azok az információk, amelyeket csak így, a régészek hagyományosan legismertebb munkaeszközét, az ásót (illetve újabban a légifelvételt készítő repülőgépet) használva lehet megszerezni. A könyv szerzői maguk is terepen dolgozó régészek, az egyes szakterületek legjobb ismerői – így adataik első kézből származnak –, ők most azért fogtak össze, hogy élethivatásukat közelebb vigyék az emberekhez. A szerzők munkamódszere tudományos, de cikkeik nyelvezete közérthető, és a valódi történelem iránt nyitott elmék számára a gazdagon illusztrált könyv hasznos olvasmánnyá válik.

Az olvasó számára minden bizonnyal kiderül, hogy a régészet távol áll attól a misztikus praktikától, amit a népszerű filmsorozatok sugallnak, annál sokkal érdekesebb, mint ahogyan a tényszerű részletekből kibontakozó egykori valóság mindig érdekesítőbb, mint a fantázia-szülte sztori.

Remélem, a könyv hatására egyre többen keresik majd a múzeumokban a lehetőséget, hogy önkéntesként bekapcsolódhassanak a régészek munkájába. A társadalmi részvételre szükség van, hiszen sok a munka, ugyanakkor ez lehetővé tenné, hogy a szakemberek eredményei minél szélesebb körben váljanak szívdobogtató élménnyé, újabb híveket toborozva gazdag kulturális örökségünk megőrzéséhez.

a nemzeti kulturális örökség minisztere

A SZERKESZTŐK ELŐSZAVA

Két és fél év munkájának eredményét tartja kezében az Olvasó. *A Magyar régészet 2000* munkacímmel megkezdett, majd a *Magyar régészet az ezredfordulón* címmel megjelenő kötet a szakma széles körű összefogása révén született, olyan – szándékunk szerint magas színvonalú -ismeretterjesztő műként, amely a lehetőségek szerint teljes körű összefoglalást nyújt az érdeklődők számára a mai magyar régészet fejlődéséről, emléktanyáiról, háttéréről, intézményeiről.

A kötet munkálatait koordináló Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Műemléki Főosztálya alig néhány éve született. A teljes létszámmal 1999 eleje óta működő főosztály megalakításának fő célja a tárcához frissen átkerült műemlékvédelem felügyelete, illetve az eddig csak a múzeumi struktúra részeként kezelt régészeti lelőhelyvédelem új hatósági és jogszabályi háttérének kidolgozása volt – olyan munka, amely már a kezdet kezdetén természetes módon igényelte a magyar régészet elméleti és gyakorlati problémáinak áttekintését. Ekkor, vagyis már a főosztály megalakulásakor felmerült a „kézikönyv” gondolata, amelyet valamennyi régész munkatárs egyetértéssel és lelkesedéssel fogadott: a felelős szerkesztő már az ötlet felvetésekor kész koncepciót, egyfajta tartalomjegyzéket tett le elének, amely több-kevesebb változással ugyan, de a lényegét tekintve az eredeti formájában valósult meg. Célunk a magyar régészeti terepkutatások összefoglalása volt, előtérbe helyezve a régészeti örökségvédelem korszerű, modern gyakorlatának és eredményeinek bemutatását, megismertetését, különös hangsúlyt helyezve mindazon országos, vagy nemzetközi fontosságú eredményekre, amelyeket a magyar régészet adott a világnak. A könyv a kötet egészét gondozó három szerkesztőn túl további tíz fejezetszerkesztő és közel nyolcvan szerző együttes munkájának gyümölcse, amely a 2000 áprilisában megtartott első szerkesztőbizottsági ülés és a kézirat nyomdába kerülésének időpontja, 2002 novembere között eltelt idő alatt „érett meg”. A magyarországi régészet történetében unikumnak számít a mű, hiszen a több kötetesre tervezett *A magyar régészet kézikönyve* című sorozatból csak a gyakorlati régészetről szóló kézikönyv és Vértes László paleolit-kötete jelent meg, és még a nagy sikerű, egyetemi előkészítő anyagként is ajánlott és használt *Hereditas-sorozat* sem fogta át ilyen teljességgel hazai régészetünk emléktanyáját.

A kötet megjelenése váratlanul felmerülő technikai problémák miatt többször veszélybe került, szerencsére azonban a kollégák és a minisztérium felső vezetésének türelme, bizalma és jóindulata minden esetben átsegítette „közös gyermekünket” a nehézségeken. Kiadási munkálataiba, nyomdai előkészítésébe bevontuk a Teleki László Alapítványt, így áthidalhattuk azt az akadályt is, hogy a kötet előkészítésének egyik alapembere, Tóth Ágnes kollégánk örömteli anyai kötelezettségei miatt nem segíthetett nekünk tovább. Az eredeti megjelenéshez képest elszenvedett késedelem miatt egyes fejezeteken belül tartalmi változtatásokra is szükség volt: az időközben hatályba lépett új örökségvédelmi törvény és az örökségvédelem megváltozott szervezeti keretei módosították a könyv egyes fejezeteinek mondanivalóját is. Hasonlóképpen aktualizálnunk kellett a kötet képanyagát és a legfőbb tudományos értékkel bíró bibliográfiáját is, így a kéziratot csak 2002 decemberében zártuk le. Hangsúlyoznunk kell, hogy a könyv ismeretterjesztő, és nem tudományos céllal íródott, ugyanakkor a szerzők és a szerkesztők tudományos igényességgel, tudásuk legjavát adva közelítettek témájukhoz. Az ismeretterjesztés szándéka miatt nincs a kötetnek jegyzetanyaga, és ez szabott gátat a terjedelemnek is: valamennyi kollégánk nagy küzdelmet vívott a terjedelmi korlátokkal, hiszen az egyes korszakok és témakörök részletes taglalása helyett inkább egyfajta problémafelvető-összegző ismertetésre nyílt csak lehetőség. Ilyen szempontok szerint igyekeztünk összeállítani kötetünk képanyagát is. A kötetben tárgyalt korszakok áttekintését segíti a kronológiai táblázat, amely a szerkesztők által megadott időrendi adatok felhasználásával újszerű megközelítésben teszi térben és időben szemléletessé a Magyarországon ismert régészeti korszakokat. A földrajzi nevek helyesírásánál a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 11. kiadását vettük alapul.

A megálmodott és megvalósított könyv, amelyet a Tisztelt Olvasó a kezében tart, elsősorban a művelt nagyközönségnek íródott. Közös munkánk által meg szeretnénk szólítani azt a vezetőréteget is, amely döntései révén alapvetően befolyásolja az ágazat, szorosabban véve a régészeti örökségvédelem jövőjét, sorsát, így közvetlenül felelős is azért. E kötet révén megfelelő súlyt szeretnénk adni élethivatásuként művelt tudományágunknak, hogy a döntéshozók és vezetők ne a holt tárgyak elvont összegzőjeként, hanem a kultúra, a gazdaság, a turisztika fejlesztő erejeként, az ország kincsestáraként értékeljék, amely az itt élők és környezetük számára vonzerőt biztosít és értéket teremt. Tekintsük e kötetet egy a jövőben rendszeresen megjelenő, a régészettudomány legfrissebb tudományos eredményeinek összegzését nyújtó sorozat bevezetésének.

Fogadják hát szeretettel a magyar régészet ezen összefoglalását, amely – tudományunk történetében először – széles körű összefogás eredményeként valósult meg. Engedjék remélnünk, hogy a *Magyar régészet az ezredfordulón* című kötet nem csak az érdeklődő nagyközönség, hanem szakmánk művelői, régész kollégáink számára is olvasásra érdemes mű lesz,

amelynek forgatása, tanulmányozása talán nem lesz haszontalan a régészettel rokonszenvezők és a szakemberek számára sem.

Végezetül köszönetet szeretnénk mondani mindazoknak, akik e múltrejtőt segítettek: kollégáinknak, akik vállalták a kötetben való megjelenést, alkalmazkodtak kéréseinkhez, tudásuk legjavát adva vették ki részüket a munkából. Köszönet azoknak is, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítettek bennünket, és – bár szerzőként nem vettek részt vállalkozásunkban –, de anyagukat, fotóikat, rajzaikat, tapasztalatukat adták közös művünkhöz. Köszönet továbbá mindazon intézményeknek, amelyek adat- és fotótáruk kincseivel gazdagították e mű forrás- és képanyagát, megértve szándékunkat és jóindulatukkal ösztönözve annak megvalósulását. Végül, de nem utolsósorban, itt szeretnénk köszönetet mondani a kötet pénzügyi bonyolítását vállaló, anyagi felelősségének terhét viselő, mindig segítőkész Jankovich-Bésán Dénesnek és Wollák Katalinnak, akik a Kulturális Örökség Igazgatósága, majd a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal vezetőiként, illetve felelős munkatársaiként önzetlenül működtek közre munkánk feltételeinek megteremtésében.

VISY ZSOLT
főszerkesztő

NAGY MIHÁLY
felelős szerkesztő

B. KISS ZSUZSA
technikai szerkesztő

LECTORI SALUTEM!

PRAEFATIO*

„Földiekkel játszó égi tünemény”

a mi tudományunk, hiszen elhiteti velünk, hogy a múltat valaha is a maga valóságában fogjuk megismerni. Elhiteti, hogy munkánk közérdeklődésre tart számot, hogy széleskörű társadalmi igényt elégítünk ki ásatásainkkal, tudományos dolgozatainkkal. Az utóbbi időben jelentősen növekedett a társadalom érdeklődése munkánk iránt, felelősségtudata, sőt törvényismerete értékeink védelmében. A jelen kötet ennek a várakozásnak kíván eleget tenni, s elsősorban a nagyközönségnek szól. Fél évszázad eseményeinek szemtanújaként ért a megtisztelő felkérés a kötet előszavának megírására, mely – közel 200 esztendő magyar régészete eredményeinek összefoglalásaként – nehezebb feladat, mint valamely történeti időszak kutatási eredményeinek összegzése.

Aki igazán érdeklődik a magyar régészet eredményei iránt, legjobb, ha kézbe veszi a Banner–Jakabffy-, később Jakabffy-bibliográfiát, mely tudományunk egyik legsikeresebb produktuma. 1954-ben nagy izgalommal vártuk – a korábbi szegedi kezdeményezés nyomán végre megvalósult – könyvészeti összefoglalót, mely a maga 17 590 tételével világviszonylatban is páratlan jelentőségű volt. A szellemi atya, Banner János halála után Jakabffy Imre fáradhatatlan, mindannyiunk számára példamutató szorgalma hozta létre a további köteteket. A legutolsó, 1999-ben megjelent kötet az 1977–1987 között megjelent tanulmányok jegyzékét közli. A címszavak száma „csupán” 8844, ám vessük össze ezt az adatot az előbb említett, 150 esztendő tényeit összefoglaló művel, s máris kitűnik, szinte áradattá duzzadt a szakcikkek száma. (Összehasonlításként, íme az összes adat: 17 590 (1954-ig), 3882 (1954–1959), 5938 (1960–1966), 8395 (1967–1977), 8844 (1978–1987) összesen: 44 639. Az ezredfordulóig hiányzó 13 év termése bizonyára meghaladja a tízezres nagyságrendet. Vajha az utódoknak is megadtna a most 86. életévét taposó Jakabffy Imre ügyszeretete, munkabírása!

Régésznek nem születik senki, mint ahogy a többi tudományág művelői sem születtek tudósak. A hőskor kutatói mind amatőrök voltak, ki-ki más-más szinten, s ki merné őket valaminő rangsorba állítani, hiszen kétség kívül van különbség a híres tordosi kőtablát felfedező Torma Zsófia, a világ első régésznője és a Körös-kultúra első leleteit közzétévő Krecsmarik Endre gyomai tanító vagy a régészként és íróként egyaránt kiváló, eredetileg természetrajz szakos tanár Móra Ferenc és a zengővárkonyi kőkori telepet feltáró autodidakta régész, eredetileg pénzügyőr Dombai János között. Az ügy iránt érzett elkötelezettségük alapján egy sorban állnak, s velük a vidék lelkes tanárai, papjai, jegyzői, patikusai és orvosai, mindazok a „nadrágos” emberek, akik létrehozták azt a hatalmas gyűjteményt, amelyet ma a kulturális örökség régészeti szegmensének nevezünk. E tekintetben egy sorban áll a lelkes gyűjtő, szakíró, gyakran múzeumalapító Kisléghi Nagy Gyula, Milleker Bódog, Darnay Béla, Tari László, Csallány Gábor, Jósza András, Reizner János, Nyáry Jenő, Kada Elek, Bella Lajos, Marosi Arnold, Leszih Andor, Kállay Ödön, s a sor szinte befejezhetetlen. Nincsen ebben semmi csoda, hiszen akkor így volt egész Európában: a hallstatti temetőt egy bányamester mentette meg, s a francia országi őskőkor első kutatói is jámbor abbék voltak. Persze az olyan óriások, mint Römer Flóris, Kuzsinszky Bálint és Hampel József sokkal, de sokkal többet raktak a tudomány szekerére, mint mások. Sokan és sokat írtak már a kolozsvári régészeti tanfolyamokról, amelyeket az első világháború előtti nyarakon szerveztek a szakma képviselői számára. Abban az időszakban ott nyílt egyedüli lehetőség a tudományág összefoglaló esszenciájának megismerésére azoknak, akik nem egyetemen sajátították el a régészet alapjait.

Az első világháború után, a kolozsvári egyetem Szegedre települését követően a két régészeti intézet, a budapesti és a szegedi más-más területen érte el különleges eredményeit. Elméleti téren Budapest (a *Dissertationes Pannonicae* sorozat Tompa Ferenc, Patay Pál, Kutzián Ida s Alföldi András munkáival fémjelezve), míg az ásatási tevékenység s az új leletek azonnali közzlése terén (*Dolgozatok*) Szeged jelentett példát.

Az oktatásban az elmúlt (20.) század közepén állt be a döntő fordulat, amikor a szervezeten induló, külön diplomát adó régészképzés megindult Budapesten, olyan új generációt bocsátva ki, amely a honi régészet megújulását jelentette. A század utolsó harmadában Szegeden meginduló régészképzés ehhez a folyamathoz csatlakozott, s úgy tűnik, hasonló iskola alakul Pécsen is. A megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények ma már – mint mindenütt – tiltják az amatőr gyűjtögetést, ámbár hitem szerint a múzeumok ma is csak a napvilágra kerülő leletek töredékéről szereznek tudomást.

Ahogy a történelem eseményeit sem szabad mindig mai szemmel szemlélnünk, mai habitussal átélünk, úgy az elmúlt másfél évszázad „amatőrjeit” sem szabad a mai módszerek elvárásai szerint megítélnünk, hanem tisztelettel kell adóznunk

* A szerző egyetértésével rövidített előszó. (A hosszabb változat megjelent *Régészetünk ezredfordulója* címmel a *Studia Archaeologica* 7. köt. 2001. 17–21. lapjain.)

a szuvarögök, a kigyllakövek, a fejbiszók korának önzetlen gyűjtői előtt. Ők az alapító atyák, az általuk megmentett régiségek indították útjára a ma kutatásait.

Vannak sikeres és kevésbé sikeres kutatási programok. A német példára egykoron Szegeden meginduló, majd Budapesten felvállalt topográfia készítése töretlen intenzitással folyik. Befejeződött a Csörsz-árok felmérése, sikerrel, s jó úton halad a limes-program is. Számos nagy, tudományos vállalkozás indult meg: az elmúlt fél évszázad kiemelkedő eredményei, a királyi központok feltárása (Esztergom, Buda, Visegrád, Székesfehérvár), az óbudai, a dunaujvárosi, a pécsi római kori ásatások, a vaskori tumulusok kutatása (Sopron, Százhalombatta, Süttő), újkőkori telepek s temetők (Aszód, Hódmezővásárhely–Gorzsa, Herpály, Vésztő, Polgár) vagy a méltán világhírű Vértesszőlős, Európa egyik legrégebbi ősemberének tanyahelye aranyéremmel és babérkoszorúval tünteti ki a hazai régészetet. Főképpen azok az elképzelések valósultak meg, amelyek irányítását különleges aurával rendelkező személyek vállalták fel (Tác–Gorsium római település, langobard és avar temetők vagy akár honfoglaló őseink síregyüttese). Bár a tervezett régészeti kézikönyvnek csupán az első két kötete jelent meg, az előttünk fekvő kötet akár folytatásnak is tekinthető, hiszen az eddigi kutatások összefoglalására törekszik anélkül, hogy a különböző nézetekkel részletes vitába bocsátkozna.

Magyarországon a régészet nem vált nemzeti tudománnyá, ennek azonban megvannak az okai. A szomszédos országok némelyike állami léte kezdetén állva a 20. században elnyert önállósággal indult meg a nemzetté válás útján is, történeti múltjában gyakran keresi a legendás hősi nagyságot, a másokkal (a magyarokkal) szembeni önigazolási kényszertől vezetve. A magyar kutatás egyrészt ezen a 19. században már túlesett, másrészt ilyen fajta önigazolási kényszer nem munkál benne, a nemzeti múlt sokáig visszafojtott érzéseit azonban más népekhez hasonlóan büszkén kell vállalnunk. Nem szabad tehát szó nélkül elmennünk Európa nagy nemzetei, a gallok, a germánok, az angolszászok, a skandináv népek múltkutató törekvései mellett, melyek több esetben számunkra is példát jelenthetnek.

A történelem viharában hazánk több olyan kutatót is elveszített, aki itthon is a tudományág büszkesége volt vagy lehetett volna. A két világháború kevésbé sújtotta régészeinket (1914-ben elveszett László Ferenc, 1945-ben pedig Bottyán Árpád és Tompa Ferenc), mint a 1945 utáni időszak emigrációs hullámai. 1945 után távozott Alföldi András, Foltiny István, Gallus Sándor, Széll Márta, a tehetséges hallgatókról nincs információ, 1956 után pedig Alföldy Géza, Alföldi Mária, Molnár Erzsébet Lenkei Mária, Pekáry Tamás, Szabó György, Radnóti Aladár, Ruttkay Erzsébet. Közülük egyetemi katedrát kapott Radnóti Aladár, Alföldy Géza, Alföldi Mária és Pekáry Tamás. Sikereik a magyar régészet hírnevét gyarapítják.

Mindenkit sajnálok, akit elvesztettünk, de talán legfájóbb számunkra Alföldi András távozása, akinek életútja a mindennél sikeres magyar tudósok sorsát példázza (1895–1981). Már 28 évesen egyetemi tanár Debrecenben, tíz év múlva, 38 évesen az Akadémia levelező tagja. 1930 és 1947 között a budapesti egyetem tanára. 1948–1952 között a berni, 1952-től 1956-ig a baseli egyetem tanára. 1956 és 1965 között Princetonban tanár. Sok tudományos társaság, akadémia tagja. 70 éves korában a tanítástól visszavonult, tudományos munkásságát azonban haláláig folytatta, néhány fontos írása már halála után jelent meg. A komplex ókortudományi kutatások hazai megalapozója volt. Nemzetközi tekintélye talán páratlan a hazai archeológiában. Ki tudja, ha itthon marad, merre tudta volna terelni kutatásaink pályáját. Tehetségekben itthon sem szűkölködünk, tudományszakunk tekintélyét, súlyát azonban tovább kellene emelni.

„Rendezni végre közös dolgainkat...”

Mikor is kezdődött a magyar régészet? Talán a Nemzeti Múzeum alapításával? Talán az 1876. évi Ősrégészeti Kongresszussal? Talán Rómer Flórisssal? Talán Hampel József szakmai világsikernek számító könyvei megjelenésével? Nem tudok válaszolni, mert mindez csak állomás egy olyan folyamatban, amelyben egyforma súlya van a Bársony házi gigantolitoknak (Herman Ottó ezekkel a kőszközökkel bizonyította be, hogy az ősember a mai Magyarország területén is megtelepedett), és a nagyszéksői leletnek (hun fejedelmi sírlelet az 5. századból, ennek alapján különítették el a késő avar leleteket a hun tárgyaktól), Bene vitéznek (az elsőként felismert honfoglaló magyar sírja Bene-pusztán) és Sámuelnek (*homo erectus seu sapiens Palaobungaricus*, az egyik legrégebbi előember koponyatöredéke, melyet Vértesszőlősön Sámuel napján találtak). Elméletek születnek, alakulnak át, módosulnak, beigazolódnak vagy elszállnak, mint a füst. A saját korában minden sokkal-sokkal fontosabb, mint évtizedek múltán, s változik ugyanazon dolgok jelentősége is. Így azután nem tudok arra válaszolni, melyik a legfontosabb feltárás, Óbuda, Intercisa avagy Brigetio, Istállóskő avagy Érd, Gorzsa avagy Medina, Madaras, Ménfőcsanak, avagy Csanytelek. A példákat vég nélkül lehet sorolni, s ugyanígy vagyunk a tudományos közleményekkel is. A nagy szintézisek nem jöhettek volna létre kisebb közlemények hosszú sora nélkül, a tudomány gyümölcseinek megéréséhez, akár a természetben, szükség van a rügyezés, a virágzás, a megtermékenyítés folyamatára. Rangsort felállítani nem lehet, mint ahogy nincs rangsor az általam nagyon nagyra becsült elhunyt tanárain, barátaim, munkatársaim között sem, akik közül néhány követendő példa magamnak is és utódainknak is.

Vértés László számomra nemcsak Vértesszőlős miatt fontos, hanem azért is, mert ő, aki a hazai paleolitikum első szintézisét írta, minden tudományossága mellett széles érdeklődésű, kedves, bohém, kiváló humorú ember volt. A diákkoromban méltatlanul mellőzött Fettich Nándor sok nyelvet beszélő kitűnő ötvös, muzsikus is volt, aki megmentette a kifosztástól a kijevei és a Magyar Nemzeti Múzeumot. Régészeti, ötvöstechnikai megfigyelései mindmáig követendő például szol-

gálnak, s benne is kedves, vidám tulajdonságok rejtőztek. Mócsy András úgyszólván iskolatársam volt, szorgalma, korszerű kutatások iránti fogékonysága, széleskörű tájékozottsága kortársai fölé emelték. Méri Istvánban a korszerű ásatási technika hazai úttörőjét tiszteltem, aki alulról küzdötte fel magát, s akinek mogorva külszíne melegszívű, segítőkész embert rejtett. Méri István értette meg velem, hogy a középkori paraszt ugyanúgy gondolkodott, ugyanolyan életformát vitt, mint a gyermekkoromban megismert „gyepsoriak”. Nélküle nemcsak a hazai, hanem a kelet-európai középkor kutatása sem állhatna mai szintjén. László Gyula, régész, művészettörténész, alkotóművész szerénysége, tisztessége, újtó merészsége a példaképem. Ő is iskolát teremtett a rég halott tárgyak újjászületésénél való bábáskodásával, az egykori mindennapi élet felelevenítésének szándékával. Soha nem hallottam, hogy vele vitázó ellenfeleire sértő megjegyzést tett volna. Végezetül a nemrégiben elhunyt barátomra, Bóna Istvánra kell emlékezni, akit véleményem szerint a huszadik század Rómer Flórisaként, a hazai régészeti szemlélet megújítójaként tisztelhetünk. Szinte minden korszakban otthon volt, ám jelentős újat a bronzkor és a kora középkor kutatásában alkotott. Iskolateremtő, aki csaknem fél évszázadig állt a katedrán, régészek generációit oktatta, és akinek szellemi kisugárzása évtizedekig hat még.

A kötetet a nagyközönségnek szánták a szerzők, de tudom, hogy a fejezeteket a régészettel foglalkozó szakemberek is olvassák majd. Az előszó szavait nekik szántam, abban az őszinte reményben, hogy sikeresebbek lesznek, mint mi voltunk, többet tudnak majd, mint mi tudtunk, jobban összefognak, mint ahogy mi összefogtunk.

Szeged–Budapest, 2002 júniusában

TROGMAYER OTTÓ

